

Vrouwenkiesrecht

*Voor Nadia, Lisa, Luana, Anila en Sammy-Yo
als vaandeldraagsters van een generatie
die de strijd hopelijk zal beëindigen.*

VROUWENKIESRECHT

Dr. Aletta H. Jacobs

Frederike S. van Balen-Klaar

Bewerkt door: Peter Frissen

Historia
Scripta

Historia
Scripta

VROUWENKIESRECHT

© 2023 Historia *Scripta*

Omslagontwerp: Ronald Koopmans

Ontwerp binnenwerk: Ronald Koopmans

Opmaak binnenwerk: Historia *Scripta*

Illustraties: Rechtenvrij, afkomstig uit: “*Herinneringen*” van dr. Aletta H. Jacobs,
Van Holkema & Warendorf, Amsterdam 1924

ISBN: 978-90-833320-0-0

NUR-code: 688, 697

Behoudens de krachtens het (internationale) auteursrecht toegelaten uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een gedigitaliseerde gegevensverzameling – al dan niet online – worden opgeslagen of toegankelijk gemaakt, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende(n).

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, *Stb.* 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht: www.reprorecht.nl.

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Desondanks kan de afwezigheid van eventuele zet- en/of drukfouten, dan wel onnauwkeurigheden en/of onvolkomenheden, niet worden gegarandeerd. De auteursrechthebbende aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor de gevolgen van eventuele zet- en/of drukfouten, dan wel onnauwkeurigheden en/of onvolkomenheden.

Deze publicatie is verzorgd door Historia *Scripta*: een imprint van PMJFFrissen.com ten tijde van de totstandkoming gevestigd te Best.

WOORD VOORAF

Deze heruitgave van het werk “*Vrouwenkiesrecht*”¹ van *Aletta Jacobs* en *Frederike van Balen-Klaar* is het eerste boek onder het imprint *Historia Scripta*. De teksten zijn zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke tekst en betekenis daarvan hertaald om tot een uitgave te komen die tegenwoordig goed leesbaar is zonder afbreuk te doen aan de oorspronkelijke stijl en bedoelingen van de schrijfsters.

Citaten zijn ongewijzigd overgenomen. Voor de (ver)korte biografie die voorafgaat aan de hoofdtekst is gebruik gemaakt van de autobiografie “*Herinneringen*”² van *Aletta Jacobs* vanuit de gedachte dat niemand anders dan zijzelf het best in staat is over haar leven te vertellen. Beschreven zijn haar kinderjaren, omdat die bepalend zijn geweest voor haar latere leven en haar uitgesproken gevoel van rechtvaardigheid. Zeker hebben het milieu waarin zij opgroeide en haar vader daarbij een belangrijke rol gespeeld. Daarnaast is in geparafraseerde vorm opgenomen wat zij zelf zegt over de strijd die ze in Nederland en internationaal gevoerd heeft voor het vrouwenkiesrecht omdat dit past bij het hoofdthema van dit boek.

De tekst van *Vrouwenkiesrecht* is van de hand van twee auteurs. Wie welk deel geschreven heeft, kan niet worden opgemaakt uit de tekst zelf. Het is dus een gezamenlijk product. *Aletta Jacobs* is met recht opgenomen in de Canon van Nederland³. Zij is een zeer inspirerende persoonlijkheid die met haar doorzettingsvermogen al vanaf jonge leeftijd tegen de verdrukking in tot een voorbeeld is geworden voor de strijd tegen onrecht. Omwille van de handzaamheid van dit boek is alleen een verkorte biografie over haar opgenomen, omdat zij – zeker buiten de kring van strijdsters voor de rechten van de vrouw – toch veruit de bekendste is van de beide auteurs. Dat neemt niet weg dat ook *Frederike van Balen-Klaar* haar sporen heeft verdiend bij het tot stand brengen van positieve veranderingen in de positie van de vrouw in de samenleving eind 19^e en begin 20^e eeuw. Haar zoon *mr. W.J. van Balen* heeft een biografie over haar

1 Noot van de bewerker: Handboekjes Eick 't Beste, Uitgegeven door De Maatschappij voor Goede en Goedkoop Lectuur Amsterdam, 1913.

2 Noot van de bewerker: “*Herinneringen*” van Dr. Aletta H. Jacobs, Van Holkema & Warendorf, Amsterdam 1924.

3 Noot van de bewerker: <https://www.canonvannederland.nl/nl/alettajacobs> (geraadpleegd op 6 april 2023).

geschreven onder de titel *Frederike*⁴, waarnaar verwezen kan worden voor de geïnteresseerde.

Het beeldmateriaal uit deze uitgave is afkomstig uit de autobiografie van *Aletta Jacobs*. De voetnoten zijn van de bewerker. De aantekeningen aan het eind van hoofdstuk 6 zijn van de hand van de beide auteurs *Aletta Jacobs* en *Frederike van Balen-Klaar*.

Voor de volledigheid is de rede die *Aletta Jacobs* heeft uitgesproken ter gelegenheid van het “Nationaal Congres van het Nederlandsch Comité van Vrouwen voor Duurzamen Vrede” dat op 28-29 april 1917 in Den Haag plaatsvond. Deze bijdrage, met als titel “*De vrouw en de vredesbeweging in verband met het vrouwenkiesrecht*” moet worden geplaatst in de context van de gebeurtenissen van dat moment. De Eerste Wereldoorlog was in volle gang en in het bijzonder de Slag om Arras aan het westelijk front, die werd uitgevochten van 9 april tot 16 mei, vond bij het uitspreken van haar rede plaats. Het ging hierbij om een Brits offensief waarbij de Duitse stellingen werden aangevallen bij de Franse plaats Arras. Aanvankelijk was het offensief succesvol vanuit Brits standpunt, maar eindigde tenslotte in een patstelling en een treurige balans van 160.000 doden aan Britse zijde en 125.000 aan Duitse kant.

Een woord van dank ben ik verschuldigd aan *Alison Brown*, president van de International Alliance of Women (IAW), die mij geholpen heeft om snel de bron voor voetnoot 21 te vinden.

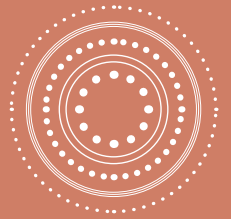
Best, april 2023

Peter Frissen
Bewerker

4 Noot van de bewerker: De biografie over *Frederike van Balen-Klaar* die door haar zoon mr. W.J. van Balen is geschreven is verschenen in 1947 bij uitgeverij Amsterdamsche boek-en courantomij, N.V. en te raadplegen via: <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB28:001895000:pdf> (geraadpleegd op 6 april 2023).

INHOUDSOPGAVE

- 11 (VER)KORTE BIOGRAFIE VAN ALETTA JACOBS**
- 11 Aletta Jacobs' kinderjaren**
- 16 Aletta Jacobs' strijd voor het vrouwenkiesrecht**
- 27 HOOFDSTUK I INLEIDING**
- 39 HOOFDSTUK II HET BELANG VAN HET KIESRECHT VOOR DE ONGEHUWDE VROUW**
- 55 HOOFDSTUK III HET KIESRECHT EN DE GEHUWDE VROUW**
- 69 HOOFDSTUK IV WELK BELANG HEEFT DE MAATSCHAPPIJ BIJ DE INVOERING VAN VROUWENKIESRECHT?**
- 81 HOOFDSTUK V DE BEZWAREN TEGEN VROUWENKIESRECHT WEERLEGD**
- 95 HOOFDSTUK VI VROUWENKIESRECHT IN VERSCHILLENDE LANDEN**
- 117 AANTEKENINGEN**
- 119 BIJLAGE: DE VROUW EN DE VREDESBEWEGING IN VERBAND MET HET VROUWENKIESRECHT door Dr. ALETTA JACOBS**

(VER)KORTE BIOGRAFIE VAN ALETTA JACOBS

Aletta Jacobs' kinderjaren

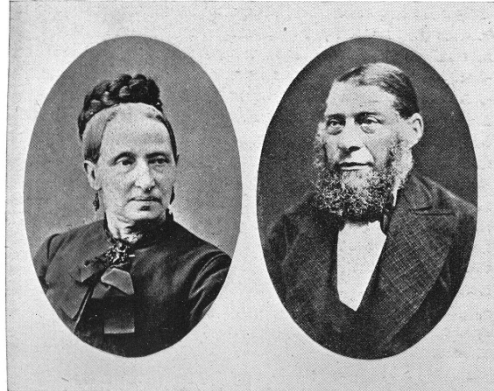

Aletta in 1878

Aletta Jacobs werd op 9 februari 1854, als achtste kind, in een doktersgezin te Sappemeer geboren. Haar ouders *Anna de Jongh* en *Abraham Jacobs* hadden zich als jonggehuwden in 1840 gevestigd te Kiel-Windeweer, een dorpje in de provincie Groningen, waar haar vader als medicus werkzaam was. De praktijk van haar vader was de enige bron van inkomsten en dat betekende dat haar moeder zonder hulp het huishouden bestierde. In die tijd betekende dit zelf brood bakken, boter en kaas maken, het vlees pekelen,

worst maken, spinnen, naaien en stoppen en alles wat ervoor nodig was om het gezin draaiende te houden.

Haar vader was hele dagen weg, omdat hij zijn patiënten te voet bezocht en als hij in de avond thuiskwam dan hielp haar moeder hem met het maken van medicijnen. Ieder jaar werd er een kind geboren in het jonge gezin en na het derde kind begrepen de ouders dat de snelheid waarmee het gezin groeide tot problemen zou leiden omdat het dorp te klein was om het gezin van een behoorlijke levensonderhoud te kunnen voorzien. Dat was de reden dat het gezin naar Sappemeer – een grote en welvarende gemeente – verhuisde waar de vader van Aletta tot 1878 zijn praktijk uitoefende toen een hartkwaal hem dwong om te stoppen met werken.

Moeder en vader van Aletta Jacobs.

Het gezin leefde van ongeveer tweeduizend gulden per jaar en omdat Aletta uiteindelijk tien broers en zussen zou hebben, moest het gezin erg zuinig doen. Bijna alle kinderen uit het gezin ontvingen een wetenschappelijke opleiding waardoor de ouders in grote financiële zorgen leefden. Maar het gezin leefde naar het motto van haar vader Abraham: *“Kennis vergaren om die daarna ten algemeenen nutte aan te wenden, moet het hoogste streven zijn”*.

Aletta was het lievelingskind van haar vader en vanaf haar zesde jaar wilde ze in zijn voetsporen treden en dokter worden. Ze besepte toen nog niet dat dit voor een meisje niet gemakkelijk zou worden, want thuis werd geen verschil

Het huis in Sappemeer waarin Aletta geboren en getogen is.

gemaakt tussen jongens en meisjes. Alle kinderen Jacobs bezochten dezelfde school, volgden dezelfde lessen, ontvingen hetzelfde zakgeld en hadden vrijwel dezelfde plichten te vervullen. Toch waren er wel wat verschillen. De meisjes moesten breien, naaien of mazen, terwijl de jongens de

plicht hadden om bijvoorbeeld de schoenen te poetsen en hout te hakken. Haar vader steunde Aletta in haar toekomstplannen en nam haar vaak mee op zijn huisbezoeken.

In huize Jacobs ging het er geordend aan toe. Ondanks de drukke praktijk wist haar vader toch tijd te vinden om een bijdrage te leveren aan de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van zijn kroost. In de winter verzamelde hij de kleintjes bij de open haard om ze te vertellen over beroemde mensen of een of ander historisch onderwerp. Als hij geen tijd had, dan nam haar moeder die taak over en vertelde dan sprookjes of zong liedjes. Intussen maakten de oudere kinderen dan hun schoolwerk in een andere kamer.

Haar ouders waren streng maar rechtvaardig. Een belangrijke rol bij de opvoeding speelde de spaarpot. De kinderen Jacobs kregen die op hun vijfde verjaardag met daarin een kwartje. Het was hun taak om ervoor te zorgen dat dit ‘*kapitaal*’ zou groeien. Ze ontvingen weekgeld dat ze in hun portemonnee bij zich moesten dragen en het geld dat ze na verloop van een week niet hadden uitgegeven werd verdubbeld, maar moest dan wel in de spaarpot worden gestopt. Luxe aankopen en verjaardagscadeaus voor de ander moesten uit het geld in de spaarpot worden bekostigd. Ook met klusjes in en om het huis konden de kinderen centen verdienen.

Op de dorpschool zaten zowel de kinderen van notabelen als het kroost van arbeiders. Deze ervaring heeft ervoor gezorgd dat Aletta zich nooit heeft kunnen vinden in standenscholen en ze was van mening dat het voor de jeugd nuttig was om kennis te nemen van elkaars leefwijzen.

Op haar dertiende had Aletta de lagere school doorlopen, doorgaans als beste leerlinge van de klas ondanks dat ze vaak ziek was. Naast de lagere school heeft ze ook de handwerkschool bezocht waar ze leerde breien, haken en naaien. Breien vond ze het leukst, omdat ze dan tegelijk kon lezen. In die tijd kon een meisje daarna nog naar de jongedamesschool. De in die tijd pas opgerichte “*Rijks Hoogere Burgerschool*” was alleen voor jongens bestemd. De dochters van de gegoede klassen gingen dus naar de jongedamesschool waar ze leerden handwerken. Ze kregen ook een beetje Franse les, maar het belangrijkste was dat ze “*goede manieren*” kregen bijgebracht. Aletta heeft deze school slechts veertien dagen bezocht, maar zag er het nut niet van in en ze had het idee dat ze er met de dag dommer werd door het leren buigen, of hoe een kamer moest worden betreden en ze begreep ook niet waarom een jong meisje de ogen moest neerslaan als haar op straat een man passeerde of dat ze alleen het woord mocht nemen in het bijzijn van mannen als haar iets gevraagd werd. Ze weigerde na twee weken om nog langer naar die school te gaan.

Voor de ouders van Aletta was dit een probleem en zo werd besloten dat ze overdag haar moeder zou helpen en in de avond zou ze dan Franse en Duitse taalles krijgen. De verhouding met haar moeder leed onder haar desinteresse voor het huishoudelijke werk en ze voelde zich erg ongelukkig bij de gedachte dat haar leven zou bestaan uit huishoudelijk werk en in de middag handwerken en een wandeling. Ze mijmerde er veel over hoe ze hieraan kon ontsnap-

pen. Aletta veranderde langzaamaan van een druk en levendig kind naar stil en in zichzelf gekeerd. Zo fantaseerde ze erover om naar Amerika te gaan om als jongen verkleed een baantje als koetsier te vinden.

Haar moeder stelde voor om haar in de leer te doen bij een modemaakster, maar Aletta vond het werk zo geestdodend dat ze steeds triester werd. Gaandeweg begreep ze ook dat naar Amerika gaan misschien toch niet zo eenvoudig zou zijn. Ze werd steeds lustelozer en niets interesseerde haar nog. Steeds vaker was ze ziek want dat was een uitweg uit de ellende waarin ze zich bevond.

Haar vader zal zich ernstig zorgen hebben gemaakt en toen op een dag een vriend van de familie (dr. Ali Cohen) op bezoek kwam en Aletta haar taalschriften aan hem moest laten zien en hij zijn tevredenheid met haar werk uitte, barste de bom en verscheurde Aletta de schriften en riep uit: *“Wat geeft het of ik mijn best doe? Ik mag immers toch niets worden omdat ik een meisje ben!”*

Toen dezelfde familievriend in het najaar van 1869 weer op bezoek kwam vertelde hij dat er een meisje had deelgenomen aan het examen voor leerling-apotheker. Het leek hem een goed idee om Aletta dezelfde studie te laten volgen en zowel haar vader als zijzelf stemden daarmee in. In de tussenliggende periode had ze zich toegelegd op het leren van Grieks en Latijn wat zeker van pas zal zijn gekomen. Ze verbleef een poos bij haar broer Sam in Arnhem die daar als apotheker was gevestigd om zich in de praktijk van het vak te bekwaamen, maar moest na enige maanden afreizen naar haar zus in Drenthe die hulp nodig had vanwege haar ziekte. Toch deed Aletta op 26 juli 1870 examen en haalde het niet alleen, maar kreeg van de examinatoren ook het advies om door te studeren voor apotheker.

Aletta besloot echter bij haar oorspronkelijke plan te blijven en alles op alles te zetten om medicijnen te gaan studeren. Ter voorbereiding op toelating tot de universiteit zou ze veel vakken kunnen volgen aan de Rijks Hogere Burgerschool, maar die was zoals gezegd alleen toegankelijk voor jongens. De directeur van die school, de heer Renssen, had geen bezwaar als Aletta als toehoorder zou worden aangenomen. Maar de ambities van Aletta waren hiermee nog niet gestild. Toen ze hoorde dat een jongen die het examen voor apothekers-assistent met goed gevolg had afgelegd, vrijstelling had gevraagd voor het ad-